

Jan Krzysztof Solarz, Krzysztof Waliszewski
Adrianna Trzaskowska-Dmoch

Pokoleniowe finanse osobiste

Fragment książki
materiał promocyjny

Zarządzanie ryzykiem finansowym
w pełnym cyklu życia jednostki.

Pokoleniowe finanse osobiste

Jan Krzysztof Solarz, Krzysztof Waliszewski
Adrianna Trzaskowska-Dmoch

Pokoleniowe finanse osobiste

e.edu-Libri

Kraków-Legionowo 2024

© edu-Libri s.c. 2024

Redakcja merytoryczna i korekta: Danuta Kamińska-Hass

Projekt okładki i stron tytułowych: GRAFOS

Ilustracja na okładce: Leka Sergeeva/Shutterstock

Recenzent: dr hab. Iwona Dorota Czechowska, prof. UŁ

Wydawnictwo edu-Libri

ul. Zalesie 15, 30–384 Kraków

e-mail: edu-libri@edu-libri.pl

Skład i łamanie: GRAFOS

Druk i oprawa: OSDW Azymut Sp. z o.o.

Łódź ul. Senatorska 31

ISBN druk 978-83-66395-43-5

ISBN pdf 978-83-66395-44-2

ISBN epub 978-83-66395-45-9

ISBN mobi 978-83-66395-46-6

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział 1. Wprowadzenie. Motywacja i luka poznawcza pokoleniowych finansów osobistych	13
Rozdział 2. Przenikanie światów realnego i wirtualnego	30
2.1. Tokenizacja pieniądza prywatnego.....	33
2.2. Tokenizacja pieniądza publicznego.....	34
2.3. Finansjalizacja	35
Rozdział 3. Finanse osobiste w zmilitaryzowanej gospodarce	46
Rozdział 4. Bezpieczeństwo finansowe gospodarstw domowych jako dobro klubowe...	51
Rozdział 5. Transfery wewnątrz- i międzypokoleniowe	64
Rozdział 6. Perspektywy poznawcze finansów osobistych	78
6.1. Finanse osobiste – perspektywa transformacji cyfrowej	79
6.2. Perspektywa ekonomiczna	82
6.3. Perspektywa demograficzna	84
6.4. Perspektywa biograficzna	87
Rozdział 7. Finansowe włączanie (<i>financial inclusion</i>)	93
Rozdział 8. Płatności w finansach osobistych	99
8.1. Bezgotówkowe instrumenty płatnicze	101
8.2. Regulacje dotyczące rynku usług płatniczych w Polsce od roku 2015 i ich konsekwencje	102
8.3. Transakcje zbliżeniowe kartami płatniczymi	109
8.4. Cyberbezpieczeństwo	109
Rozdział 9. Efektywność rynku matrymonialnego w Polsce w XXI wieku. Perspektywa behawioralna	111
9.1. Analiza przypadku w perspektywie behawioralnej: efektywność rynku matrymonialnego w Polsce w XXI wieku	117
Rozdział 10. Holistyczne doradztwo finansowe w pokoleniowych finansach osobistych	133
10.1. Istota zarządzania finansami przez gospodarstwo domowe	134

10.2. Istota i rola holistycznego doradztwa finansowego w zarządzaniu finansami przez gospodarstwa domowe w cyklu ich życia	135
10.2.1. Cykl życia gospodarstwa domowego	135
10.2.2. Definicja doradcy finansowego	137
10.2.3. Powstanie zawodu doradcy finansowego w USA oraz jego międzynarodowa ekspansja	138
10.2.4. Obszary i proces holistycznego doradztwa i planowania finansowego	139
10.2.5. Doradztwo finansowe w dobie innowacji finansowych i czarnych łabędzi	140
10.2.6. Korzyści ze współpracy gospodarstwa domowego z doradcą finansowym w zakresie planowania finansów osobistych	141
10.3. Perspektywy rozwoju i czynniki wpływające na wzrost popytu na usługi profesjonalnego doradztwa finansowego	143
Rozdział 11. Nanofinanse	145
Rozdział 12. Edukacja i socjalizacja finansowa. Analiza przypadków i <i>financial literacy</i> ze szczególnych uwzględnieniem seniorów. Porównania międzynarodowe UE i Japonii oraz <i>case study</i> województwa mazowieckiego	153
12.1. Zrozumienie umiejętności finansowych	154
12.2. Zachowania finansowe seniorów – analiza przypadku na przykładzie województwa mazowieckiego	162
12.3. Porównanie koncepcji edukacji finansowej w Japonii i w Unii Europejskiej	169
12.4. Koncepcja kompetencji finansowych i edukacji finansowej Unii Europejskiej	174
Rozdział 13. Podsumowanie	182
Bibliografia	187
Spis tabel	200
Spis rysunków	203
Indeks rzeczowy	205

Wstęp

Termin finanse osobiste jest jednym z możliwych tłumaczeń terminu *personal finance*, innym są finanse personalne [Zaleska, Kozińska, 2022]. Równolegle w obiegu naukowym i praktycznym funkcjonuje termin ekonomika i finanse gospodarstw domowych [Bywalec, 2012]. Termin *personal finance* jest używany w Stanach Zjednoczonych dla oznaczenia obowiązkowego przedmiotu nauczania w szkołach wyższych w 23 stanach USA oraz jako tytuł zawodowy doradcy finansów osobistych. W Polsce finanse osobiste są urzędowo potwierdzoną częścią dyscypliny naukowej ekonomia i finanse.

Finanse osobiste pozostają w Polsce dyscypliną pomocniczą wobec nauczania o rynkach finansowych. W głównym nurcie nauk o finansach ważne jest to, co się dzieje na rynkach kapitałowych, walutowych, instrumentów pochodnych oraz kryptoaktywów, a nie to, jak są wydatkowane środki rzeczowe i finansowe gospodarstw domowych. Od początku XX wieku zasoby rzeczowe i finansowe rodziny powinny być używane na podstawie wiedzy naukowej, w ramach nauki o gospodarstwie domowym. W rodzinie miały być wykorzystywane technologie żywienia zbiorowego oraz zalecenia higieny osobistej. W XXI wieku gospodarstwa domowe są instytucją równie potężną jak rządy i korporacje. Suma ich łącznych budżetów jest porównywalna do produktu krajowego brutto kraju [Swedberg, 2011].

Finanse osobiste postrzegamy jako zastosowanie zasad finansów, zarządzanie zasobami, edukowanie klientów, socjologię i podejmowanie decyzji oraz badanie, w jaki sposób jednostki, rodziny, gospodarstwa domowe je wykorzystują, aby zaspokoić swoje obecne i przyszłe potrzeby [Schuchardt i in., 2007, s. 67].

Finanse osobiste to studiowanie i stosowanie koncepcji, narzędzi oraz technik planowania i zarządzania aktywnością osobistą i gospodarstw domowych, włączając generowanie dochodów, zarządzanie wydatkami i długiem, oszczędnościami, inwestowaniem oraz ochroną źródeł dochodów i aktywów w taki sposób, aby praktycznie oraz konceptualnie zwiększać dobrostan jednostek, rodzin i gospodarstw domowych [Grable, Chatterjee, 2022, s. 13; tłum. własne].

Definicja finansów osobistych przyjęta w niniejszej książce mówi, że jest to zarządzanie ryzykiem finansowym w pełnym cyklu życia jednostki. Pełny cykl życia jednostki wykracza poza okres aktywności zawodowej – obejmuje genetyczne wyposażenie jednostki obserwowane przez pryzmat jej wzrostu i wagi. W praktyce jest to mnożnik czynników środowiskowych i genetycznych. Przy czym środowisko jest to stan rynku pracy oraz zasady przechodzenia na emeryturę [Barth, Papageorge, Thom, Velasquez-Giraldo, 2022].

Począwszy od zarania dziejów do 2023 r. Ziemię zamieszkiwało 107 miliardów ludzi. Największa transformacja warunków ich bytowania miała miejsce w czasie przejścia od zbieractwa i myślistwa do uprawy roli. W efekcie tego procesu zmniejszyła się śmiertelność ludzi z powodu chorób zakaźnych. W wyniku wielkiego postępu nauk medycznych i szczepionek przeciwko chorobom zakaźnym, szczególnie w pierwszej połowie XX wieku, nastąpiło zmniejszenie śmiertelności wywołanej patogenami, ale jednocześnie wywołało to wzrost śmiertelności z powodu chorób autoimmunologicznych. To współwystępowanie przeciwstawnych czynników wyznaczających długość życia jednostki determinuje jej finanse osobiste [Franck, Galor, Moav, Ozak, 2022].

W ostatnim tysiącleciu liczba ludzi wzrosła 22-krotnie, PKB na głowę mieszkańca 13-krotnie, a światowy produkt krajowy brutto blisko 300-krotnie. Ludzie żyją dłużej, a ich dobrostan wymaga, aby żyli w zdrowiu psychicznym, fizycznym oraz duchowym [Roy, 2022].

Jednostki różnią się poziomem kompetencji i umiejętności zarządzania finansami. Natomiast istnieją pokoleniowe wzorce dobrego zarządzania własnymi zasobami – każdy przygląda się, jak gospodaruje finansami znajomy, sąsiad czy współpracownik. Każde pokolenie ma swoją koncepcję gospodarowania środkami finansowymi, aby zapewnić sobie dobrostan w pełnym cyklu życia. Po wielkim kryzysie uznano, że wzrost produktu krajowego brutto jest najlepszym miernikiem postępu w gospodarce. Po globalnym kryzysie finansowym podważono to przekonanie i rozpoczęto poszukiwanie nowego miernika powszechnego dobrostanu. Rozszerzony PKB obejmuje dobrostan, a więc przewidywaną długość życia w zdrowiu, stan środowiska naturalnego oraz jakość kształcenia [Huleten, Nakamura, 2022]. Dla pokolenia Z wolność finansowa jest najlepszym miernikiem dobrostanu człowieka. Dochody pasywne mają pozwolić jednostce na sfinansowanie jej wydatków, gwarantujących satysfakcjonujący poziom życia. Światowy indeks szczęścia pokazuje, że światowym centrum dobrostanu są na przemian Dania i Finlandia [Wiking, 2021].

W XIX wieku ubogie rodziny wiejskie i miejskie mieszkały w jednej izbie: starzy, młodzi i dzieci. Rodzina była trzypokoleniowa, bo to pozwalało na rozłożenie kosztów dachu nad głową na wszystkich. W XX wieku tanie budownictwo zakładowe nie przewidywało możliwości zamieszkania z dziadkami. Masowa migracja ze wsi do miast przekształciła rodziny trzypokoleniowe w rodziny dwupokole-

niowe. W XXI wieku rodzina dwupokoleniowa została zastąpiona w znacznym stopniu przez rodzinę jednoosobową. Single współlistnieją z rodzinami rozszerzonymi [Solarz i in., 2018].

Celem niniejszej monografii jest uporządkowanie dyskursu społecznego wokół roli decyzji finansowych w naszej codzienności. Problem wytyczenia granicy oddzielającej normę od patologii w tym zakresie pojawił się spontanicznie i jest jednym z kosztów zewnętrznych globalnego kryzysu finansowego oraz pandemii COVID-19. Pandemia COVID-19 wykazała, że paternalistyczne państwo, które wie lepiej od jego obywateli jak mają gospodarować u siebie w domu, nie jest w stanie sprostać szokowi zdrowotnemu. Funkcjonowanie w warunkach gospodarki wojennej stanowi wyzwanie dla finansów osobistych. Wiele sprawdzonych metod działania z dnia na dzień zawodzi. W takich warunkach zarządzanie niepewnością staje się normą. Dlatego szczególnym celem niniejszej monografii naukowej jest przedstawienie uporządkowanych pytań poznawczych i praktycznych odnośnie tego, jak należy w opinii pokolenia Z zarządzać własnymi finansami w perspektywie stu lat. Tyle wynosi przewidywana długość życia w momencie narodzin pokoleń Alfa i Z w krajach gospodarczej Północy, do których czasami zaliczana jest również Polska. Oczekiwana długość życia osób zamieszkujących ten rejon w latach 1543–1863 mieściła się pomiędzy 30 i 40 lat. W 1900 roku średnia ta w Europie wynosiła 42,7 lat, a w roku 1913 wzrosła do 47 lat. W połowie ubiegłego wieku wynosiła 62 lata. Granica 70 lat została przekroczona w 1967 r. [Ferguson, 2022, s. 33]. W XXI wieku trzy pokolenia ludzi żyją razem dostatecznie długo, aby przesunąć społeczną granicę starości.

Monografię finansów osobistych podzielono na cztery części. Pierwsza z nich charakteryzuje wgląd w przedmiot badania. Część druga porządkuje dotychczasowy stan wiedzy o systemie finansowym. Część trzecia przedstawia finanse osobiste jako dyscyplinę naukową. Część czwarta zawiera propozycję dalszego rozwoju finansów osobistych przez autorskie rozwinięcie koncepcji społeczeństwa ryzyka na co dzień w formie modelu origami.

Jądrem poszczególnych części są artykuły spinające monografię w spójną narrację. Taka złożona struktura monografii ma odwzorować złożoność przedmiotu badania. Czas złotych zasad postępowania prawdziwych zawsze i wszędzie minął bezpowrotnie. Personalizacja dotyczy zarówno oferty produktowej, jak i metodyki planowania finansowego oraz sytuacyjnego podejmowania decyzji finansowych.

Punktem wyjścia do modelu origami edukacji finansowej jest czas biologiczny i społeczny, który musimy sfinansować. Uporządkowana analiza służy do wytyczenia granicy ekspansji wiedzy o finansach we współczesnym życiu. Gdy kalkulacja instrumentów finansowych przekracza dopuszczalne przez tradycję granice, mówimy o finansjalizacji. Jeśli podaż usług finansowych jest zbyt mała wobec efektywnego popytu na nie, wówczas stwierdzamy wykluczenie w dostępie do profesjonalnego zarządzania ryzykiem finansowym i zdrowotnym. Duże wolumeny

kredytów bankowych i duża liczba oddziałów bankowych negatywnie wpływają na włączenie cyfrowe społeczeństwa [Folwarski, 2021, s. 91]. Włączenie w ofertę usług bankowych i pozabankowych pośredników finansowych jest obecnie traktowane jako jedno z kluczowych praw człowieka.

W rozdziale pierwszym, wprowadzającym do monografii, zaprezentowano motywację i lukę badawczą pokoleniowych finansów osobistych. Wszystko się zmienia i finanse osobiste przestają być jedynie domeną mikroekonomii. Sama mikroekonomia wraca do swoich greckich korzeni i staje się *oikos* (czyli gospodarstwem domowym). Szacuje się, że do końca XXI wieku gospodarstwa domowe w naszym kraju będą dysponowały majątkiem równoważnym 300% PKB Polski [Auclert, Malmberg, Martenet, Rognlie, 2021, s. 18]. W krajach Europy Zachodniej majątek gospodarstw domowych to ośmiokrotność PKB. Oznacza to, że decyzje finansowe osób fizycznych mają ogromne znaczenie makroekonomiczne. Są one podejmowane w nowej pokoleniowej czasoprzestrzeni, której właściwości przedstawiono w rozdziale drugim.

Rozdział trzeci przedstawia globalną problematykę bezpieczeństwa finansowego ludności. Walka demokracji z autokracją przybiera formę wojny hybrydowej. Jej następstwem jest powstanie fali globalnej inflacji podażowej oraz zaburzeń w transferach wewnątrz- i międzypokoleniowych. W ostatecznym rozrachunku obserwujemy zmianę priorytetów rozwojowych.

Rozdział czwarty opisuje bezpieczeństwo finansowe przez pryzmat finansów seniorów oraz jako dobro klubowe produkowane w rodzinach wielopokoleniowych i rozszerzonych.

Rozdział piąty przypomina o zasadzie sprawiedliwości międzypokoleniowej, w myśl której żadne pokolenie nie powinno żyć kosztem innego – wstępnego bądź zstępnego.

W rozdziale szóstym odtworzono koncepcję człowieka towarzyszącą finansom osobistym. We współczesnym świecie finansów szansę przetrwania ma jedynie człowiek zakotwiczony w społecznej sieci bezpieczeństwa finansowego. Jaką rolę w podejmowaniu decyzji finansowych przypisuje się maszynie, a jaką człowiekowi? Kto odpowiada za podejmowane za pomocą aplikacji decyzje finansowe?

Rozdział siódmy dotyczy perspektyw poznawczych finansów osobistych, które przewijają się w rozumieniu pokoleniowych finansów osobistych.

Rozdział ósmy nawiązuje do koncepcji piramidy finansów osobistych. U podstaw piramidy finansów osobistych znajdują się płatności detaliczne. Jest to obszar, gdzie dokonała się prawdziwa rewolucja technologiczna.

Rozdział dziewiąty stanowi syntetyczne przypomnienie, na jakich zasadach opierają się finanse behawioralne. Perspektywa behawioralna przeważa w działalności dydaktycznej finansów osobistych. Za przykład zastosowania perspektywy behawioralnej posłuży analiza rynków matrymonialnych w XXI w.

W rozdziale dziesiątym pokazano ewolucję roli doradcy finansowego w warunkach licznych i radykalnych innowacji finansowych oraz szoków typu czarne łabędzie (*black swans*). Pozabankowe pośrednictwo finansowe jest trwałym elementem nowej rzeczywistości finansów osobistych.

Rozdział jedenasty dotyczy nawyków w podejmowaniu decyzji finansowych na bazie nanofinansów. Nawyki z trudem podlegają zmianie i wymagają uwzględnienia jako bezwładność zachowań stadnych (*habits*) na rynkach finansowych,

Rozdział dwunasty dotyczy impulsów do racjonalnego zachowania (*nudge*) w domenie finansów osobistych poprzez edukację finansową i kształtowanie inteligencji finansowej. Kto odpowiada za stan naszych finansów? W dorosłość wkracza pokolenie urodzone w XXI wieku, które – co nie ulega wątpliwości – jest wyedukowane w posługiwaniu się technologiami cyfrowymi będącymi częścią cywilizacji cyfrowej. Równocześnie jest to pokolenie epoki finansjalizacji, wkroczenia decyzji finansowych do życia i codzienności wszystkich pokoleń. Ponadto jest to pokolenie, które przez natychmiastową i demonstracyjną konsumpcję zaznacza swoją tożsamość. Jego motto to „żyjesz tylko raz”, czyli YOLO od ang. *you only live once* [Roguska, Antas-Jaszczuk, 2020]. W rozdziale tym zostanie przedstawiona perspektywa porównawcza edukacji w Japonii i UE oraz analiza przypadku działań edukacyjnych seniorów na przykładzie województwa mazowieckiego.

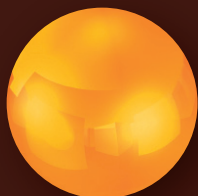
Podsumowanie monografii eksponuje lukę poznawczą finansów osobistych. Jest nią brak opisu procesu socjalizacji finansowej, który odbywa się w ramach rodzin naturalnych i wielopokoleniowych, w ramach danego pokolenia i kultury narodowej. W perspektywie ekonomii ewolucyjnej uwidaczniają się ograniczenia behawioralnego podejścia do finansów osobistych. Nadmierna koncentracja na instrumentach finansowych, inżynierii finansowej gubi doświadczenia pokoleń funkcjonujących w innym otoczeniu instytucjonalnym oraz kulturowym.

Przestrzeń życia może być indywidualnie zagospodarowana, pokolenie Z (tj. osoby urodzone w latach 1995–2012) łączy pracę zarobkową ze studiami, odkłada na później decyzje o świadomym rodzicielstwie. Presja demograficzna na finanse osobiste jest ogromna i nie wolno ograniczać się do ostentacyjnej konsumpcji. Technologie informatyczne pozwalają na ograniczone zaufanie do pośredników finansowych. Determinizm technologiczny głęboko transformuje finanse osobiste.

Monografia jest przeznaczona zarówno dla studentów uniwersytetów, jak do samokształcenia się młodzieży i seniorów. Nikt nie jest obojętny wobec niepewności. Najgroźniejsza jest jednak niewiedza nieuświadomiona, przekonanie, że zna się na finansach, podczas gdy w rzeczywistości brakuje elementarnej wiedzy na ten temat. Dlatego ta monografia może być wykorzystywana do zaawansowanych studiów w obszarze finansów osobistych. Złożone problemy pozostają takimi bez próby ich upraszczania do mitów i stereotypów. Naszym niedoścignionym wzorem pozostaje przyroda. Na wiosnę z pęków na drzewach rozwijają się liście – tę umiejętność upakowania złożonej i dynamicznej struktury w proste struktury nazwano

sztuką origami. Została ona wykorzystana do przedstawienia treści finansów osobistych.

Finanse osobiste obsługują drzewo życia, którego korzenie sięgają w przeszłość – pokolenie dziadków i pradziadków. Dotychczas łącznie żyło w historii ludzkości czternaście razy więcej ludzi niż żyje obecnie. Bez zbiorowej pamięci o praktykach finansowych w przeszłości nie sposób poruszać się w teraźniejszości i myśleć o przyszłości. Zwieńczeniem drzewa życia są pąki zapowiadające nowe życie (wnucząt i prawnucząt). Dziedzictwo przodków zarówno materialne, jak i niematerialne zostaje przekształcone w pełny cykl życia człowieka. Na ten naturalny bieg rzeczy są narzucane miary postępu (utopie) lub regresu (dystopie). Jednostki reagują na te trendy cywilizacyjne swoim własnym i indywidualnym dobrostanem. Z wiekiem przybiera on kształt uśmiechu, na skrajach cyklu życia jest jego najmniejszej, w połowie drogi życiowej najmniej. Znajomość tych prawidłowości pozwala mniejszym kosztem zaakceptować upływ własnego czasu.

Monografia porządkuje dyskurs społeczny wokół roli decyzji finansowych w naszej codzienności. Problem wytyczenia granicy oddzielającej normę od patologii w tym zakresie pojawił się spontanicznie i jest jednym z kosztów zewnętrznych globalnego kryzysu finansowego oraz pandemii COVID-19. Celem częściowym jest przedstawienie uporządkowanych pytań poznawczych i praktycznych co do tego, jak należy zarządzać własnymi finansami w perspektywie stu lat. Tyle wynosi przewidywana długość życia w momencie narodzin pokoleń Alfa i Z w krajach gospodarczej Północy, do których czasami jest zaliczana również Polska. Monografia charakteryzuje przedmiot badania, porządkuje dotychczasowy stan wiedzy o systemie finansowym oraz przedstawia finanse osobiste jako dyscyplinę naukową. Zawiera również propozycję dalszego rozwoju finansów osobistych przez autorskie rozwinięcie koncepcji społeczeństwa ryzyka na co dzień w formie modelu origami.

www.edu-libri.pl

Wydawnictwo edu-Libri jest oficyną wydawniczą publikacji naukowych i edukacyjnych.

Współpracujemy z profesjonalnymi redaktorami merytorycznymi i technicznymi z dużym doświadczeniem w przygotowywaniu publikacji specjalistycznych. Stawiamy na jakość łączoną z nowoczesnością, a najważniejsze dla nas są przyjemność współtworzenia i satysfakcja z dobrze wykonanego zadania.

Nasze publikacje (drukowane i elektroniczne) są dostępne w księgarniach stacjonarnych i internetowych oraz w czytelniach on-line ibuk.pl, osbi.pl i nasbi.pl - szczegóły na stronie wydawnictwa.

